

مقدمه

حقوق تجارت به عنوان شاخه‌ای از حقوق خصوصی است که ضمن تعریف تاجر و اعمال تجاری، اصول و قوانین حاکم بر روابط معاملاتی تاجر و اعمال تجاری را تنظیم می‌نماید.

«تاجر کسی است که شغل معمولی خود را معاملات تجاری قرار دهد.» (ماده ۱ قانون تجارت ایران مصوب ۱۳۱۱) و منظور از معاملات تجاری همان موارد احصائی ماده ۲ قانون مزبور است. ماده مرقوم در بند ۸ می‌گوید: «معاملات تجاری از قرار ذیل است: ۸-... معاملات برواتی اعم از اینکه بین تاجر یا غیر تاجر باشد.» مراد از معاملات برواتی نیز اعمال حقوقی است که روی برات انجام می‌شود. (مانند ظهر نویسی و ...) با این اوصاف معاملات برواتی اگر به توسط تاجر به عنوان شغل معمولی وی انجام گیرد تجاری تلقی می‌شود. استثنائاً در مورد برات، رای وحدت رویه شماره ۲۷۸۳-۱۳۳۹/۹/۱۲ صرف صدور برات را عمل تجاری می‌داند. [با این دیدگاه صدور برات به طور اتفاقی و به وسیله اشخاص غیر تاجر هم عمل تجاری محسوب می‌شود، اما در مورد چک و سفته باید به صورت شغل معمولی و توسط تاجر صورت پذیرد.]

موضوع درس حقوق تجارت ۳، اسناد تجاری (شامل: برات، سفته، چک، قبض انبار و اسناد در وجه حامل) است که مطابق برنامه ریزی درسی دانشگاه پیام نور در شش جلسه (۱۲ ساعت) ارائه می‌گردد.

توصیه: مطالعه این جزوه دانشجویان را از مراجعه به کتاب و منبع اصلی، بی‌نیاز نخواهد ساخت.

جواد ساسانی

بهار ۱۳۹۵

جلسه ی اول

۱- مفهوم، تعریف و تبیین سند و انواع آن

مطابق ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی، «سند عبارت است از هر نوشته که در مقام اثبات دعوا یا دفاع قابل استناد باشد.»

۱- نوشته بودن
۲- قابل استناد بودن در
مقام دفاع یا دعوی

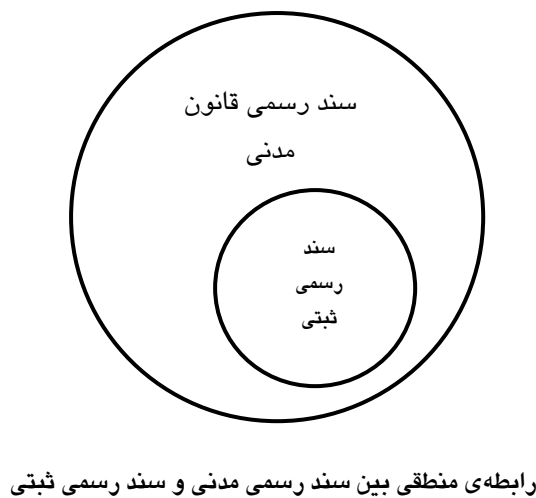
ارکان

۱-۱- انواع سند

سند تقسیم بندی‌های مختلفی دارد ولی جای بحث آنها در این جزوه نیست و برای آشنایی بیشتر با آنها باید به کتب ادله اثبات و حقوق ثبت مراجعه نمود. لذا ذیلاً به تقسیم‌بندی مبتلا به موضوع درس پرداخته می‌شود.

تقسیم بندی از لحاظ توان اثبات کنندگی (سند رسمی و عادی) ماده ۱۲۸۶ قانون مدنی با این دیدگاه می‌گوید: «سند بر دو نوع است: رسمی و عادی». سند رسمی براساس تعریف ماده ۱۲۸۷ ق.م: «اسنادی که در اداره ی ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند، رسمی است.»

مطابق این تعریف ارکان سند رسمی عبارت‌اند از:

۱-۲-۲- آثار اسناد رسمی

۱-۲-۱- فرض قانونی اعتبار

اصل بر اعتبار اسنادی است که توسط مامور رسمی یا نزد وی تنظیم یافته است، مواد ۷۰ تا ۷۳ قانون ثبت بر این فرض دلالت دارند.

۱-۲-۲- قابلیت اجرا

ماده‌ی ۹۲ قانون ثبت، مدلول کلیه‌ی اسناد رسمی را بدون احتیاج حکمی از محاکم دادگستری، لازم الاجرا دانسته است. همچنین ماده ۵۰ آیین نامه دفاتر اسناد رسمی و تبصره ی دوم ماده ۴ آیین نامه ی اجرای اسناد لازم الاجرا، بر این موضوع دلالت دارند.

نکته ۱: شرایط قابل اجرا بودن مفاد اسناد رسمی:

اولاً: مفاد سند باید صریح و قاطع باشد.

ثانیاً: مضمون سند، باید حاوی التزام باشد.

ثالثاً: مفاد سند باید منجز باشد.

نکته ۲: باید توجه نمود که امتیاز و قدرت اجرایی اسناد رسمی، مانع از حق مراجعه‌ی ذینفع به محاکم دادگستری و پیگیری موضوع از طریق طرح دعوی نمی‌باشد. آرای وحدت رویه‌ی

همچنین ماده ی ۱۲۸۹ سند عادی را بدین نحو مشخص می سازد: «غیر از اسناد مذکوره در ماده ی ۱۲۸۷، سایر اسناد عادی است.» با مذاقه در این مواد و رویه ی غالب می توان گفت که «در حقوق ایران اصل بر اسناد عادی می باشد» و سند با وجود شرایط یاد شده و احصایی قانونگذار، رسمی محسوب می شود.

نکته: در قانون ثبت، تعریف خاصی از سند رسمی نشده است؛ تعریف قانون مدنی نیز اعم محسوب می‌شود. ممکن است سندی از نظر قانون مدنی سند رسمی باشد ولی از منظر قانون ثبت سند رسمی محسوب نگردد. (مانند سند سجلی) سند رسمی از منظر قانون مدنی هم اسناد محضری (ثبتی) و هم اسناد غیر محضری را شامل می‌شود ولی قانون ثبت در بحث اسناد رسمی فقط به اسناد ثبتی (محضری) نظر دارد. رابطه‌ی منطقی بین سند رسمی قانون ثبت و سند رسمی قانون مدنی عموم و خصوص مطلق می باشد.

۱-۴- تفاوت سند عادی و رسمی

تمام آثاری که برای سند رسمی برشمردیم می‌توانند وجه تمایز اسناد رسمی از عادی باشند. (رجوع شود به مبحث آثار اسناد رسمی در این جزوه)

۱-۵- تقسیم بندی سند عادی از دیدگاه حقوق تجارت

۱-۵-۱- سند عادی غیر تجارتي

رویه‌ی دکتري در حوزه‌ی اسناد تجاری تقسیم بندی سند عادی به تجارتي و غير تجارتي است، اسناد عادی تجارتي را همان اسناد عادی به معنای خاص خود می‌دانند [شرح اسناد عادی در مبحث انواع سند در این جزوه بحث شده است] و اسناد عادی تجارتي را سند عادی می‌دانند که دارای برخی وجوه متمایز می‌باشد.

۱-۵-۲- سند عادی تجارتي

الف) تعریف عام: هر سندی که در روابط تجاری تجار بینشان رد و بدل می‌شود سند تجاری است. مانند: قبض انبارهای عمومی، سند در وجه حامل، اوراق بهادار و دفاتر تجاری، بارنامه، اوراق مشارکت، اوراق قرضه، سهم و غیره)

ب) تعریف خاص: سند تجاری به معنی اخص کلمه به اسنادی گفته می‌شود که قابل نقل و انتقال و متضمن دستور پرداخت مبلغ معینی به رویت یا سر رسید کوتاه مدت که به جای پول وسیله پرداخت قرار می‌گیرند و از امتیازات و مقررات ویژه قانونی تبعیت می‌کنند این اسناد شامل برات، سفته و چک هستند که به آنها اسناد برواتی نیز گفته می‌شود.

۱-۶- اوصاف و ویژگی های سند تجاری

۱- اسناد عادی محسوب می‌شوند.

۲- قابل انتقال و ظهر نویسی هستند.

شماره ۱۲ و ۹/۵۹ به ترتیب مورخه ۶۰/۳/۱۶ و ۶۱/۴/۱۲ هیات عمومی دیوان عالی کشور، بر این موضوع صراحت دارند. دکتري حقوقی نیز در این خصوص، تردیدی ندارند.

۱-۲-۳- امتیازات اسناد رسمی در جریان

دادرسی (۱- معافیت از تودیع خسارت احتمالی در زمان تقاضای تامین خواسته {مواد ۱۰۸ و ۱۱۱ ق.آ.د.م} ۲- عدم امکان تردید و انکار از سوی متعهد سند رسمی در جریان دادرسی و نسبت به مفاد سند رسمی {مواد ۷۰ ق.ث- ۱۲۹۲ ق.م- ۲۱۶ ق.آ.د.م} ۳- معافیت خواهان تبعه ی خارجی از سپردن تامین مورد نظر قانونگذار {ماده ی ۱۴۵ ق.آ.د.م} ۴- ممنوعیت داور یا داوران منتخب طرفین مبنی بر اظهار نظر مخالف سند رسمی)

۱-۲-۴- اعتبار در مقابل اشخاص ثالث

(تاریخ سند قابلیت استناد در برابر اشخاص ثالث را دارد.)

۱-۳- انواع سند عادی

گروه اول: به نحوی با قواعد و تشریفات خاص و برخی از مقررات مربوط به اسناد رسمی، تنظیم می‌شوند. (مانند: اسناد تجاری، وصیت نامه خود نوشت و سری، اسناد عادی تصدیق شده، اسناد رسمی که به لحاظ عدم صلاحیت مامور یا عدم رعایت تشریفات قانونی عادی شناخته شده باشند و اسنادی که اصالت آنها در دادگاه محرز دانسته شده است.)

گروه دوم: بدون رعایت هیچ گونه مقرراتی در ارتباط

با تنظیم سند رسمی، تنظیم می‌گردند.

بر آن بیندازد. مواد ۲۲۶ ناظر بر ماده ۲۲۳ ق.ت و مواد ۳۰۹، ۳۱۱ و ۳۱۴ ق.ت نیز موید این امر است.

۱-۸-۲- از حیث تاریخ:

تاریخ تحریر، تنظیم، صدور، سررسید، ارائه، تادیه، واخواست، و غیره دارای آثار خاص خود هستند و رعایت آنها دارای آثار و فوایدی است و عدم رعایت آنها موجب محرومیت از بعضی حقوق برای دارنده سند می شود.

۱-۸-۳- از حیث مکان:

مطابق ماده ۲۱۶ ق.ت عدم قید مکان برات را از شمول اسناد تجاری خارج می نماید.

۱-۸-۴- از حیث حجیت:

وجود سند تجاری به معنی خاص در ید دارنده ظهور در اشتغال ذمه صادر کننده دارد. و بار اثبات خلاف آن به عهده مدعی علیه است.

۱-۸-۵- از حیث موضوع:

موضوع اسناد تجاری نظیر برات علی الاصول وسیله ای برای تامین اعتبار می باشد. لیکن موضوع اسناد عادی غیرتجارتی دارای گستردگی است و حسب مورد ممکن مبین انجام کاری یا ترک فعل یا موید تحقق عقدی از عقود و بوده باشد.

۱-۸-۶- از حیث قوه اجرایی:

برخی از انواع اسناد تجاری (چک) از حیث قوه اجرایی در حکم اسناد لازم الاجرا قرار گرفته و دارنده آن می تواند مستقیماً به دایره اجرای ثبت اسناد و املاک مراجعه و تقاضای صدور اجراییه نماید. در حالی که هیچ یک از اسناد عادی غیر تجاری دارای چنین وضعیتی نیستند.

نکته: چک مطابق ماده ۲ قانون صدور چک، در حکم سند لازم الاجرا محسوب می شود.

۳- سبب سقوط تعهد نمی شوند و خاصیت ابرائی ندارند ولی دارای ارزش پولی اند.

۴- صدور تامین خواسته بدون تودیع خسارت احتمالی انجام می شود.

۵- مسئولیت تمامی امضاء کنندگان تضامنی می باشد. (۲۴۹ ق.ت)

۶- اجرای اصول تجاری (مستنبط از م ۲۴۹ ق.ت و رویه قضایی: تجریدی، تنجیزی و استقلالی و عدم توجه ایرادات)

۷- عدم امکان اعطای مهلت به مدیون بدون رضایت طلبکار (م ۲۷۷ ق.م و م ۲۶۹ ق.ت)

۱-۷- اصول حاکم بر اسناد تجاری

۱. اصل جدایی تعهد تجاری از تعهد پایه (اصل تجریدی بودن)

۲. اصل غیرمشروط بودن (اصل تنجیزی بودن)

۳. اصل استقلال امضائات

۴. اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات شخصی در مقابل دارنده با حسن نیت.

۱-۸- تفاوت سند تجاری با سایر اسناد عادی

با توجه به ویژگی هایی که برای اسناد تجاری برشمریم می توان تفاوت های آن را با اسناد عادی غیر تجاری بدین نحو بیان نمود:

۱-۸-۱- از حیث شکل:

اسناد تجاری جزء اسناد شکلی می باشند. به عبارتی حقوقی شکل گرا (فرمالیست) است. بر تنظیم این نوع اسناد تشریفات و شرایط شکلی خاصی مقرر شده است که فقدان هر یک از این شرایط ممکن است سند را از سندیت، تجاری بودن و یا امتیازات مترتب

۲- معرفی برات و ماهیت حقوقی آن

مواد ۱۳۳ الی ۳۰۶ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، در مورد برات و مواد ۳۰۷ الی ۳۰۹ مربوط به سفته بوده و چند ماده‌ای هم به چک اختصاص یافته است. دقت در کمیت مواد این مباحث، نشان می‌دهد بیش از نصف مواد مربوط به اسناد تجاری در مبحث برات آورده شده است. دلیل این امر را هم باید در تأثیرات حقوق فرانسه بر حقوق تجارت ایران جستجو کرد. اباید توجه کرد که قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، ترجمه کد ۱۸۰۷ فرانسه می‌باشد که در کشور مزبور نیز به عنوان تاریخ حقوق مورد توجه است^۱ در کشورهایی نظیر فرانسه و آلمان برات مهمترین سند تجاری بشمار می‌آید، بنابراین در کشورهای فوق‌الذکر بیشتر به آن پرداخته می‌شود. این در حالی است که برات در بین تجار ایرانی چندان کاربردی ندارد و سندی قدیمی بشمار می‌رود بطوری که کمتر کسی می‌توان پیدا کرد که سند برات را دیده و استفاده کرده باشد. به هر حال قانونگذار در مواد ۳۰۹ و ۳۱۴ مقررات مربوط به برات را در مورد سفته و چک نیز لازم‌الرعايه دانسته است. با این دیدگاه بعضی از حقوقدانان عقیده دارند که مقررات برات قواعد عمومی اسناد تجاری به حساب می‌آیند و برای اینکه بتوانیم در مباحث سفته و چک وارد شویم باید مقررات برات را به خوبی بشناسیم و تسلط داشته باشیم.

۲-۱- تعریف برات:

تعریف قانونی از برات در دست نیست. تعریف موجود تعریف حقوقدانان از برات می‌باشد که عبارت‌اند از: «نوشته‌ای که به موجب آن شخصی دستور می‌دهد در وعده‌ی معین یا قابل تعیین، وجه معینی را به دارنده سند پرداخت کند.»

به شخصی که دستور پرداخت می‌دهد، **براتکش**، **محیل** یا **صادر کننده**؛

شخصی که برات در وجه او صادر شده است، **محتال** یا **دارنده برات**؛

۱-۸-۷- از حیث نحوه و چگونگی وصول:

تشریفات خاص در مورد اسناد تجاری و عدم وجود تشریفات در اسناد عادی غیر تجاری.

۱-۸-۸- از حیث قابلیت گردش:

هم به صورت ظهر نویسی، هم بصورت قبض و اقباض در اسناد در وجه حامل.

۱-۸-۹- از حیث مرور زمان: (مواد ۲۸۶-۲۸۷-

۲۸۸-۲۸۹-۲۹۰-۳۱۵-۳۱۷-۳۱۸-۳۱۹ ق.ت و ۱۱ ق.ص.چ)

در پایان جلسه از دانشجو انتظار می‌رود:

- ✓ سند و انواع آن را بشناسد.
- ✓ سند تجاری را شناسایی کرده و تفاوت‌های آن را با سایر اسناد عادی و همچنین اسناد رسمی، تشخیص دهد.
- ✓ ویژگی‌های اسناد تجاری را بداند و با اصول اسناد مزبور به اختصار آشنا شود.

نمونه سوالات:

۱- برای آنکه اسناد تجاری از اسناد عادی مشخص گردند قانونگذار از چه شیوه‌ای بهره گرفته است؟

الف- دادگاه‌هایی ویژه برای دعاوی مربوط به آنان پیش بینی نموده است.

ب- قوانین و مقررات یکنواختی برایشان پیش بینی نموده است.

ج- تشریفات برای تنظیم و صدور آنها پیش بینی نموده است.

د- اسامی واحدی برای اسناد تجاری پیش بینی نموده است.

پاسخ: گزینه «ج»

شخصی که براتکش برات را بر عهده وی صادر می‌کند، **براتگیر** یا **محال‌علیه** می‌گویند.

برات ابتدا وسیله‌ای برای تبدیل پول یک کشور به کشور دیگری بود از این رو در زبان انگلیسی به سند تبدیل (Bill of exchange) مشهور گشته است، گذر زمان برات را به وسیله‌ای برای تامین اعتبار و وسیله‌ای برای پرداخت معاملات تجاری تبدیل کرد. در مباحث مربوطه مقصود همان کارکرد تامین اعتباری و وسیله پرداختی برات می‌باشد.

۲-۲- ماهیت حقوقی برات:

در مورد ماهیت حقوقی برات حقوقدانان نظریات متفاوتی ابراز نموده‌اند و هر کدام دلایل و توجیهات خاص خود را دارند، از جمله قایل به نظرهایی مانند: انتقال طلب، حواله، وکالت، تبدیل تعهد، نیابت، پرداخت دین، نظریه ظاهر و نظریه ایقاعی شده‌اند.

به نظر می‌رسد همیشه نباید به منظور دستیابی به ماهیت حقوقی یک پدیده، دست به دامان عقود معین و اعمال دیگر حقوقی شد، بلکه بعضاً و در موارد خاصی نظیر مورد برات نمی‌توان تمام آثار آن را با اعمال دیگر توجیه نمود. در این راه باید به راه حقوقدانانی رفت که معتقدند: «برات عقد یا ایقاع نیست، ماهیت خاص خود را دارد، صرفاً سندی است مجرد که متضمن یک تعهد تجاری با ویژگی‌های خاص خود، که وسیله پرداخت بوده و در مبادلات بازرگانی نقش پول را ایفا می‌کند.»